

NAUJOJI AR NE VISAI NAUJOJI KNYGOS ENCIKLOPEDIJA?

Kšištof Tolkačevski | Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros ir leidybos tyrimų katedra
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas ksistof.tolkacevski@kf.vu.lt

ENCYKLOPEDIA KSIĄŻKI. T. 1: ESEJE, A-J. T. 2: K-Z, POD RED. ANNY
ŻBIKOWSKIEJ-MIGOŃ I MARTY SKALSKIEJ-ZLAT, WROCŁAW:
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO, 2017, 776, 770, [2] S.,
FAKSYMILIA, FOTOGRAFIE, ERRATA, ISBN 978-83-229-3543-9.

Teminės enciklopedijos, skirtos tam tikroms žinių sritims, mokslinės produkcijos gretose paprastai yra laikomos disciplinos išskirtinumo ir brandos įrodymu. Jos apibendrina ir pristato mokslo šakos atstovų įdirbį, atskleidžia tyrinėjamas problemas bei spragas, įkvepia naujiems tyrimams ir formuoja, koreguoja mokslo ribas. 2017 m. knygotyros mokslo pasaulis sulaukė dar vienos šiai disciplinai skirtos enciklopedijos.

Tai iliustruotas dvitomis leidinys, parengtas gerai žinomos Vroclavo knygotyros mokyklos atstovių Annos Żbikowskos-Migoń ir Martos Skalskos-Zlat. Prie leidinio dirbo 11 teminių redaktorių, 6 konsultantai. Tekstus rašė beveik 200 autorių. Knygos leidybą rėmė Lenkijos Respublikos švietimo ministras vykdant Nacionalinę humanistikos plėtros programą. Visa tai tik įrodo knygotyros mokslo būklę ir svarbą Lenkijoje.

Ankstesnioji knygos enciklopedija Lenkijoje buvo išleista 1971 m.¹ Tai faktografiškai turtingas, fundamentinis kompendiumas, kuriuo bus naudojamas dar ne vieną dešimtmetį. Tačiau nuo to laiko praėjo beveik pusė amžiaus, knygos funkcionavimas kultūroje iš esmės keitėsi. Pakito knygos vieta žiniasklaidos ir socialinių medijų kontekste, knygos istorijos ypatumai atskleisti dar labiau. Todėl atėjo metas pagilintas žinias ir XXI a. iššūkius sudėti į naują leidinį.

1 *Encyklopedia wiedzy o książce* / redakcja naczelna: Aleksander Birkenmajer ... [et al.]; redaktorzy główni: Alodia Kawecka-Gryczowa... [et al.]. –

Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1971. – XXII p., 2874 skl., [27] ilustr. lap.: ilustr., faks.

Autoriai tikisi, kad knyga pristatys plačiai suvokiamą knygos (tiek tradicinėje, tiek netradicinėje laikmenoje) kultūrą lenkų kultūros šviesoje.

Naujoji enciklopedija yra sudaryta iš dviejų pagrindinių dalių, išdėstytų tomuose netolygiai. Pirmiausia, tai mokslinės esė (I tome), kuriomis norėta parodyti lenkų mokslininkų požiūrius į esmines senosios bei šiuolaikinės knygos problemas. Toliau pateikti (I ir II tomuose) paaiškinimai, priartinantys šį veikalą prie enciklopedijų.

Esė dalį pradeda Krzysztofo Migońio tekstas „Bibliologija – mokslas apie knygos kultūrą“. Čia profesorius sutelkia viso savo gyvenimo tyrimus ir pateikia teorinę bibliologijos mokslo sintezę. Antroje vietoje įdėta išsami masinės komunikacijos specialisto, daugelio apdovanojimų laureato Walery Pisareko (1931–2017) esė „Visuomeninės komunikacijos pokyčiai XX ir XXI amžiuose“. Autorius neapsiriboja vien Lenkijos ar Europos mastu, apžvelgia pasaulines tendencijas bei geopolitinį kontekstą, todėl šio teksto išvados yra ypač vertingos. Į šią enciklopediją įtraukta ir dar viena W. Pisareko esė, pavadinta „Spauda“.

Maciejus Matwijówas pateikė vertingų pamąstymų tekste „Nuo molinės lentelės iki planšetės“, atskleisdamas paraleles tarp žmonių poreikių ir knygos (plačiąja reikšme) transformacijos. Autorius aptaria svarbiausias revoliucijas knygos pasaulyje, tačiau planšetėms, kaip teigiama pavadinime, skirta mažiau dėmesio.

Turbūt neįmanoma įsivaizduoti knygos kultūrai skirtos enciklopedijos be straipsnio apie knygos meną. Esė „Menas knygoje – knyga mene“ parašė Małgorzata Komża, gerai žinoma ir Lietuvos knygotyriminkams, publikavusi mokslinių straipsnių lietuviškoje periodikoje. Šioje esė autorė apžvelgia knygos panaudojimą kuriant meno kūrinius.

Bibliofilijos klausimas yra naujas ir intriguojantis knygotyros mokslo aspektas, sulaukęs dėmesio ir šiame leidinyje. Anna Gruca bibliofiliją vertina kaip vertingą įnašą į bibliologijos mokslą – XVIII a. turtuolių pradėtos kaupti bibliotekos paskatino tobulinti knygų aprašymo metodiką. Seną, dar J. Estreicherio ir J. Lelewelio laikus siekiančią problemą – kam priskirti neknyginius spaudinius – aptarė Aneta Firlej-Buzon esė kiek klaidinančiu pavadinimu „Dažniausiai išmetami, kasdienio naudojimo dokumentai...“ Autorės požiūris ir naujų terminų paieška (angl. *non-book, unconventional materials, documents, ephemera, ephemeral prints, ephemeral materials*) gali įnešti naujovių į šaltinių klasifikaciją.

Skaitymo problematika tapo ypač aktuali po Rolfo Engelsingo², Rudolfo Schendos³, Ericho Schöno⁴ tyrimų, kuriuose buvo atkreiptas dėmesys į XVIII a. įvykusią skaitymo revoliuciją. XXI a. atliekami įvairiausi ne tik knygų, bet ir skaitymo iš el. prietaisų tyrimai. Todėl ir į šią enciklopediją įtrauktas Januszo

Kosteckio tekstas „Skaitymas Lenkijoje – pastovumas ir kaita“. Tiesa, autorius dėmesį skiria iš esmės XVII–XIX a. (vietomis aptaria XX a.) skaitymo tendencijoms. Filosofinio požiūrio randama Irenos Sochos tekste apie grožinės literatūros skaitymą. Autorė kvestionuoja skaitymo procesą, bandydama atsakyti į semiotikus nuo linijinio proceso mokyklos atstovų skiriančių klausimą: skaitymas yra informacijos perdavimas ar reliacija?

Barbaros Sosińskos-Kalatos esė „Knygos (dokumento) vieta informacinėje erdvėje“ pateikta iš komunikacijos ir informacijos mokslų perspektyvos. Autorė apžvelgia informacijos kaupimo, saugojimo ir katalogavimo aspektą nuo senų laikų iki XX a. pabaigos. Panašia tema esė parašė Bogumiła Staniów. Savo tekste „Bibliotekos ir bibliotekininkystė – nuo knygos iki skaitytojo“ autorė chronologiniu požiūriu kiek naujai aptaria bibliotekininkų darbo raidą bibliotekų raidos kontekste. B. Staniów reziumuodama iškelia per šimtmečius susiformavusias ir besitęsiančias problemas, aptaria naujausius tyrimus ir pateikia XXI a. aktualių įžvalgų.

Antroje dalyje pateikiami enciklopediniai straipsniai įprasta abėcėlės tvarka, I tome nuo A iki J (daugiau negu 600 puslapių) ir II tome nuo K iki Z (daugiau negu 700 puslapių). Enciklopedinių straipsnių sudarymo tvarką sudarytojai atskleidžia I ir II tomų įvaduose. Autoriai atkreipia dėmesį, kad, sudarant reikšminius žodžius, buvo atrenkami faktai, įvykiai, reiškiniai, istorinės bei probleminės apžvalgos. Kiekvienu straipsniu siekta atskleisti problemą plačiame kultūriniame ir informaciniame kontekste. Straipsniai apie įvykius yra suskirstyti pagal epochas ir istorinius laikotarpius, paprastai prisitaikant atskirai prie Lenkijos ir pasaulio istorijos įvykių. Taip pat pabrėžiama, kad sudarytojai visiškai atsisakė biografinių, geografinių ir topografinių straipsnių. Jų temos yra įpintos į apžvalginius straipsnius.

Norint išryškinti naujojo įdirbio ypatumus, būtina aptarti ir palyginti su tuo, kas jau padaryta. Todėl naujosios enciklopedijos (2017) vertė geriausiai atsiskleidžia lyginant ją su senąja (1971). Naujajame dvitomyje enciklopedinių straipsnių, atrodo, yra ne ką mažiau negu senojoje, tačiau straipsniai yra perteikti kitaip – daug labiau susitelkta į reiškinio / įvykio konteksto išgryninimą, straipsniai yra labiau susintetinti. Daug dėmesio skiriama XX a. pabaigos – XXI a. pradžios informacijos erdvėje kilusiems iššūkiams paaiškinti (pavyz-

2 ENGELSING, Rolf. *Der Bürger als Leser: Lesergeschichte in Deutschland, 1500–1800*. Stuttgart, 1974.

3 SCHENDA, Rudolf. *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770 bis*

1910. Frankfurt am Main: Klostermann, 1970.

4 SCHÖN, Eric. *Verlust der Sinnlichkeit, oder, die Verwandlungen des Lesers: Mentalitätswandel um 1800*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1987.

džiui, *informacijos etika, mokslinė informacija* ir kt.), taip pat atskleidžiamas per 46 metus įvykęs knygotyros mokslo bei knygos verslo progresas (pavyzdžiui, pateikti straipsniai apie *inkunabulistiką, informacinį švietimą, privalomąjį egzempliorių, leidybą, knygų muges* ir kt.).

Vis dėlto, atidžiau vartant naująją enciklopediją, galima pastebėti, kad kai kurie enciklopediniai straipsniai buvo perspausdinti iš 1971 m. fundamentinio darbo. Tiesa, patys autoriai įvade pamini, kad didžioji dalis straipsnių parašyta per pastaruosius 5 metus, tačiau buvo pasitelktas ir XX a. dešimtojo dešimtmečio įdirbis (Alodijos Kawecko-Gryczowos, Jano Pirożyńskiego, Kazimieros Maleczyńskiej, Jadwigos Andrzejewskos, Janusza Dunino, Janusza Sowińskiego darbai). Visi tekstai, parengėjų teigimu, buvo aktualizuoti, daug kartų patikrinti. Tačiau atsitiktine tvarka patikrinę straipsnį apie Krokuvos akademijos spaustuvę (p. 543–544) randame tą patį tekstą, kuris yra publikuotas ir 1971 m. enciklopedijoje (p. 564). Teisingumo dėlei būtina pažymėti, kad straipsnio pabaiga (paskutinės 5 teksto eilutės) pakeista. Taip pat atnaujintas literatūros sąrašas, kur senoji enciklopedija nefigūruoja (įvade sudarytojai mini, kad literatūros sąrašuose po straipsniais enciklopediniai leidiniai, žinynai, žodynai, katalogai ir kt. informaciniai leidiniai pateikiami nebus), bei pateiktas kitas autorius-redaktorius. Tas pats pasakytina ir apie kai kuriuos kitus enciklopedinius straipsnius. Kad naujojoje enciklopedijoje yra likusių pasenusių faktų, jau yra pastebėję ir Lietuvos tyrėjai. Antai straipsnį apie knygos muziejų pokyčius Europoje paskelbusi Alma Braziūnienė nurodo, kad aptariamoje enciklopedijoje yra likusios neatnaujintos informacijos apie Ždiare prie Sazavos, Čekijoje, veikusį knygos muziejų⁵ – enciklopedijos straipsnyje jis pristatytas kaip veikiantis universalus knygos muziejus, nors po restitucijos 1990 m. architektūrinis Ždiaro prie Sazavos pilies ansamblis buvo grąžintas Kinskių giminei ir knygos muziejaus čia nebėra⁶.

Antrąjį tomą užbaigia dvi rodyklės. Pirmoji – enciklopedinių straipsnių pavadinimų rodyklė, atskleidžianti straipsnio struktūrą (pateikiami straipsnio skyrelių pavadinimai). Jos spraga laikytina tai, kad puslapių numeriai nėra nurodyti. Tai verčia abejoti tokios rodyklės naudingumu.

Antroji – asmenvardžių, sudaryta laikantis visų reikalavimų, taikomų tokio pobūdžio rodyklėms. Verta pridurti, kad leidinys gausiai iliustruotas, pateiktos rečiau matytos spalvotos iliustracijos. Spaudai parinktas tinkamas popierius ir įrišimas enciklopedijos vartymą paverčia mielu užsiėmimu.

Reziumuojant galima teigti, kad naujoji enciklopedija yra vertinga dvejopu požiūriu: 1) joje pateiktos esė bei naujai perteikti enciklopediniai straipsniai, atskleidžiant komunikacijos ir informacijos sričių kontekstą, yra teigiamas

aspektas, orientuotas į šandienos skaitytoją, siekiant jam padėti susigaudyti komunikacijos istorijoje bei kultūroje; 2) naujasis kūrinys atskleidžia Vroclavo knygotyriminkų mokyklos gebėjimus užauginti produktyvią naująją mokslininkų kartą. Žinoma, rimtas tyrėjas ar smalsus skaitytojas ne kartą turės imti į rankas ir 1971 m. leistą enciklopediją, mat jos struktūrinis smulkmeniškumas ir informacijos gausa bus aktualūs visais laikais.

Įteikta 2019 m. gegužės 10 d.

5 BRAZIŪNIENĖ, Alma. Knygos muziejus: kai kurie probleminiai teoriniai ir istoriniai aspektai. *Knygotyra*, 2018, t. 71, p. 119.

6 NIERZWICKI, Krzysztof. Muzea książki. In *Encyklopedia książki*. Wrocław, 2017, t. 2, p. 277.